

Ключевые слова: новелла, дискурс, гетеродиегетический нарратор, реализм, ирония, чувство меры, художественная картина мира.

Ірина Горенко, асп. (Тернопіль)

ББК 83.3 (4 УКР)

УДК 821.111(73)

Твір Ф. Дугласса «Оповідь про життя Ф. Дугласса, американського раба, написана ним самим» та жанрова видозміна оповідей невольників

У статті досліджується твір Ф. Дугласса «Оповідь про життя Ф. Дугласса, американського раба, написана ним самим». Особливу увагу приділено аналізу жанрової видозміни оповідей невольників у афро-американському дискурсі XIX ст.

Ключові слова: афро-американська література, оповіді рабів, автобіографія, жанр.

Iryna Gorenko Frederick Douglass's work "The narrative of Frederick Douglass, an American slave, written by himself" and genre changes of slaves' stories

The article deals with Frederick Douglass's "The narrative of Frederick Douglass, an American slave, written by himself." Particular attention is paid to the analysis of genre modifications in slave narratives in African-American literature of XIX century.

Keywords: African-American literature, slave narratives, autobiography, genre.

Велику роль у розвитку афро-американської літератури та в боротьбі з рабовласницькою системою відіграв твір Ф. Дугласса

«Оповідь про життя Ф. Дугласа, американського раба, написана ним самим», що був опублікований 1845 року в Бостоні. Сьогодні перші чотири наклади праці рідко трапляються у широкому вжитку. Така ж ситуація характерна і для другої версії автобіографії Ф. Дугласа – «Моя неволя і моя воля», що вийшла друком 1855 року. Третій варіант життєпису Ф. Дугласа «Життя та часи Ф. Дугласа» (1881) є найпопулярнішим. «Найвизначніший з усіх рабів» завоював прихильність аболіціоністської громади, щойно прибувши до Нью Бедфорда у 1841 році. Вже через рік в одному з листів до свого знайомого він писав, що виступає на великих та приватних зібраннях цілими днями і навіть уночі. Разом із Чарльзом Ремондом, вільним негром, який числився першим промовцем у списку аболіціоністів, Ф. Дуглас з великим успіхом подорожував Массачузетсом та свідчив про своє нестерпне життя на Півдні. У газетних відгуках на шалену популярність чорношкірого промовця зазначалося не лише про його талант красномовця, а й про те, що вміння логічно вибудовувати своє свідчення дає підстави визнати чорношкірих рабів рівноцінними у своєму розвитку з білими американцями. «Це не було просто красномовство чи прекрасний зразок ораторського мистецтва. Це було щось набагато шаленіше, темніше, глибше. Це був вулканічний вибух людської природи, яку довго уярмлювали і тепер вона вирвалася на волю. Це була буря протесту; і я не міг стриматися від думки, коли він ходив взад-вперед по сцені, неначе нумідійський лев, як цей грізний голос лунав би по соснових борах на Півдні, коли там настав би час божого гніву, закликаючи пригноблених до боротьби, наганяючи страх у душу стривожених та розпачливих панів. Він нагадав мені Туссена серед плантацій Гаїті» [Starling 1988: 250]. Майбутній письменник користувався широкою популярністю не лише на півночі США, а й за кордоном, подорожуючи зі своїми промовами.

Ф. Дуглас народився у штаті Мериленд на плантації Такагоє. У вже традиційному на той час стилі його свідчення розпочинається з повідомлення про походження та відсутність точної дати народження. Він вважав, що народився приблизно у 1818 році, оскільки одного разу, десь 1835 року, підслухав, як господар сказав, що йому виповнилося сім літ. Далі ми дізнаємося, що мати Ф. Дугласа, Гаррієт Бейлі, мала темний колір шкіри. Вже

відразу після народження хлопця забрали від матері і згодом він мав можливість побачити її лише кілька разів. Найбільш цитованим та сентиментальним моментом оповіді є змалювання їхніх відносин: «Я не пригадую, щоб коли-небудь бачив маму при денному світлі. Вона бувала зі мною лише вночі. Вона лягала поруч зі мною і заколисувала, але задовго до того, як я прокидався вона йшла геть. Спілкування між нами було дуже коротким. Незабаром смерть поклала кінець і цьому, так само, як і її труднощам та мукам. Вона померла, коли мені здається було сім років на одній з ферм господаря, біля млину Лі. Я не зміг бути присутнім під час її хвороби, смерті чи поховання. Вона відійшла у інший світ задовго до того, як я дізнався про це. Не маючи змоги насолодитися її заспокійливою присутністю, її турботливістю та опікою, я сприйняв звістку про її смерть з такими ж емоціями, як і повідомлення про смерть чужинця» [Douglass 1845: 4]. Про батька Ф. Дугласс не мав відомостей, лише колись чув натяк на те, що ним був сам господар.

Ініціація у жорстокий світ системи рабовласництва відбулася щойно оповідач прибув з хижі бабусі, що жила на краю плантації, до будинку господаря. Автор детально описує сцену побиття молоді рабині за те, що вона продовжувала зустрічатися з рабом, з яким пан заборонив їй бачитися. Ф. Дугласс детально описав ієрархію між усіма ланками рабовласницького управління. Дитячі спогади про гірке життя становлять одну з найчутливіших та найвразливіших частин оповіді. «Старий господар рідко бив мене, тому найбільше я страждав від холоду та голоду. І навіть більше від холоду, аніж від голоду. Спекотним літом чи лютою зимою, я був майже голим – без капців, шкарпет, пальта, штанів. Єдиним моїм убранням була груба лляна сорочка, що сягала лише колін. Я, напевно, загинув би від холоду, якби унайбільш холодні ночі не здогадався викрадати мішок, у якому носили кукурудзу до млина. Я зазвичай залазив у той мішок, виставляючи ноги та голову на зовні, і спав там на холодній, вогкій, глиняній долівці» [Douglass 1845: 6]. Автор змалював також невибагливу та скупу їжу рабів, якою переважно була кукурудзяна крупа, яку їли будь-чим лише не ложками.

Окремої уваги заслуговують широкі роздуми Ф. Дугласса про негритянські пісні. «Я часто дуже дивувався, живучи на Півдні,

коли люди говорили про те, що спів рабів передає їхню скорботу та веселість. Більшої помилки бути не може. Раби співають тоді, коли вони найбільш нещасливі. Пісні рабів передають скорботу їхніх сердець; вони дають їм полегшення, так само, як сльози дають полегшення зболілому серцю.... Плач від радості, і спів від радості були неможливими для мене у лещатах рабства» [Douglass 1845: 10]. Ф. Дугласс детально описав, як створювалися пісні рабів та як їх виконували.

Дитинство письменника закінчилося у вісім років, коли його власник вирішив відіслати його для прислужування в домі свого родича у Балтиморі. Хлопець сприйняв вістку з радістю, оскільки вже не раз чув від старших рабів про красу міста. Крім того його нічого не пов'язувало з плантацією Ллойда – мати померла, а баба жила на околиці і він рідко бачився з нею. Ф. Дугласс сподівався, що у новому домі злидні, холод та голод не так сильно дошкулятимуть йому. Перед від'їздом господиня подарувала хлопцеві штани. Подорож відбулася річкою погожого суботнього дня. Ф. Дугласс прослужив у мастку Олдів сім років, які стали роками його формування та змужніння. Першу зустріч з панєю автор описував так: «І ось раптом я побачив те, чого раніше ніколи не бачив; це було біле лице, що світилося найпозитивнішими емоціями; це було лице моєї нової господині, Софії Оулд. Я хотів би вміти змалювати захоплення, що пройняло мою душу. Її вираз обличчя був новим та дивним для мене, він осявав мою стежку світлом щастя. Маленькому Томасові сказали, що це і є його Фредді – а мені сповістили, що я маю займатися маленьким Томасом; отож я приступив до виконання обов'язків у новому домі з найвеселішими сподіваннями» [Douglass 1845: 20]. Ф. Дугласс був першим рабом міс Оулд, який цілковито підкорявся їй. Господиня почала відразу ж навчати хлопця грамоти. Однак незабаром її чоловік узрів це заняття і суворо заборонив продовжувати науку, адже навчання рабів було протизаконним. Містер Оулд пояснив: «якщо ти навчиш цього ніггера (кажучи про мене) читати, ми не зможемо втримати його. Це назавжди зіпсує його як раба. Він тут же стане некерованим і не матиме ніякої цінності для господаря. Для нього самого це теж не принесе ніякого добра, хібащо шкоду. Це породить у ньому незадоволення та смуток» [Douglass 1845: 21]. Цей момент став визначальним для Ф. Дугласса, він зрозумів, що

шлях до свободи пролягає через освіту. Хлопець поставив собі завдання будь-яким шляхом навчитися читати.

Після семи років служби Ф. Дугласса повернули знову на плантацію, яку успадкував містер Томас Оулд після смерті першого господаря капітана Ентоні. Томас Оулд тут же віддав раба в найми до містера Едварда Кові, одного з найжорстокіших рабовласників. Письменник пригадував: «З раннього ранку до темної ночі я важко працював у полі чи у лісі. В окремих порах року нас тримали на плантації до одинадцятої-дванадцятої години ночі. У ті час Кові постійно приїжджав на поле і наказував працювати швидше. Колись він був наглядачем, тож добре знав як управляти рабами. Його неможливо було обманути» [Douglass 1845: 22]. Після шести місяців жорстокої експлуатації Ф. Дугласс зовсім занепав духом: «Я втратив свою природню гнучкість; мої розумові здібності знизилися; вміння читати пропало; веселий вогник у очах згас; темна ніч рабства охопила мене і я перетворився з людини на тварину» [Douglass 1845: 22].

Критичним моментом у житті оповідача стала сутичка з господарем, коли той одного разу без будь-якої причини напав на хлопця в конюшні і почав жорстоко бити його. Спротив з боку нещасного раба налякав рабовласника, але останній нікому не повідомив про сутичку, боячись втратити свою репутацію. Для Ф. Дугласса момент протистояння став поштовхом до переосмислення свого становища: «Що ж, мій любий читачу, бійка з містером Кові, – принизлива, як і цей її опис – стала поворотним пунктом у моєму *житті раба*. (курсив в ориг.). Глибоко у моїй душі знову заплomenів вогник волі; я пригадав свої мрії, які плекав живучи у Балтиморі; та відродив відчуття особистої гідності. Я змінився після тієї бійки. Я був *нічим* (курсив в ориг.) перед тим. Я СТАВ ЛЮДИНОЮ ТЕПЕР... Цей дух зробив мене вільною людиною *фактично* (курсив в ориг.), хоча я залишався рабом за *формою* (курсив в ориг.)» [Douglass 1845: 41]. Через чотири роки після того випадку Ф. Дугласс зумів утекти з лещат рабства. У продовж того часу його продали у рабство до більш людяного рабовласника. Там автор мав можливість відновити своє вміння читати, а також він організував недільну школу для двадцятьох-тридцятьох рабів, яких вчив елементів грамоти. Відтак 3 вересня 1838 року Ф. Дугласс вдалося покинути Південь і прибути до Нью-

Йорка. Подобиці своєї втечі письменник розкрив лише у третій версії автобіографії. У Нью-Йорку Ф. Дуглас зустрів свою майбутню дружину Анну, вільну чорношкіру американку, з якою згодом одружився. Спочатку письменник виконував усілякі роботи, аби прогодувати сім'ю, в якій через рік народилася дитина. Згодом Ф. Дуглас розпочав свою співпрацю з аболіціоністською організацією у Нью Бедфорді.

Важливий момент оповіді полягає в тому, що в ній уперше чорношкірий оповідач контролював як сюжетну динаміку, так і художні засоби вербалізації власного досвіду. З цього приводу Р. Степто твердить: «Наратив Дугласа – це інтегрована форма нарації особливого типу. Інтеграційний процес здійснюється відповідно до конвенційної манери, яку знаходимо в наративі Нортупа, через змалювання образів, що взяті з підтверджуючих документів...; разом з тим її новий і визначальний прорив полягає у створенні енергії, яка пов'язує документальні свідчення з оповіддю, і в той же час усуває їх від участі у риторичних стратегіях оповіді та у підтвердженні її справжності. Оповідь Дугласа домінує у тесті, бо сама підтверджує свою достовірність» [Stepito 1991:17].

Вступні тексти до оповідки, написані Вільямом Ллойдом Гаррісоном, відомим аболіціоністом та редактором часопису «Ліберејтор» та Венделл Філіпс, теж аболіціоністка та захисниця прав чорношкірих. Проте їхні передмови відрізняються від традиційних передніх слів, основне завдання яких полягало в тому, щоб гарантувати, правдивість оповіді раба про невольницький досвід, а також скеровувати та коригувати процес написання. Передмова В. Гаррісона починається відповідно до канону: «Містер Дуглас обгрунтовано вирішив написати власну оповідь, у власному стилі, і з використанням власних здібностей, а не запозичувати чужі моделі. І таким чином це цілком його власний плід; і ...на мою думку, він має високу якість». Далі В. Гаррісон відходить від аналізу особи автора чи свідчення, а звертається до аудиторії з критикою рабовласницької системи та обирає аболіціоністсько-пропагандистську риторику. Його «Передне слово» закінчується закликами та лозунгами антирабовласницького штибу: «Читачу!...» [Douglass1845: xiv]. Лист Венделл Філіпс, що входить до вступного тексту оповіді, теж має інший характер, аніж

листи, що писалися у таких випадках. Р. Степто наголошує: «він (лист Венделл Філіпс – І. Г.) написаний у дусі морального та лінгвістичного паритету між білим поручителем та чорношкірим автором, що раніше не траплялося, і що згодом після 1845 року теж траплятиметься не часто» [Stepito 1991: 19]. Окрім цих вступних текстів, написаних білошкірими діячами того часу, Ф. Дугласс утворює свою владу над текстом через індивідуальний стиль письма.

Своєрідність творчого методу Ф. Дугласса полягає у використанні декількох типів письма. Р. Степто визначає їх так: синкретизм фразем, інтроспективний аналіз, залучення документів-свідчень, і спостереження автора як учасника події. На думку Р. Степто, вони є базовими підставами для визнання оповідок рабів автобіографіями. Прикладом синкретичної фраземи є наступне речення: «Мої ноги так задерев'яніли від морозу, що ручка, якою я пишу, перетворилася б на попіл» [Douglass 1845: 97]. Автор об'єднує минулий і теперішній час. Така реконтекстуалізація минулого у теперішньому є одним зі шляхів опрацювання оповідачем травматичного досвіду рабства. Інтроспективний аналіз увиразнює динаміку формування вільної особистості, кризові моменти на шляху оповідача до осмислення ганебності свого стану. Через інтроспективний аналіз презентована «історична самість», а не, за словами Р. Степто, «тимчасова істерія» [Stepito 1991: 21]. Дослідник наголошує, що цей прийом забезпечує перехід особистої історії в автобіографію. Моменти, коли внутрішній бунт оповідача переростає у відкрите протистояння і часто у фізичну боротьбу з гнобителем, традиційно завершувалися втечею бунтівника, або ж його покаранням. У творі ж Ф. Дугласса інтроспекція, що слідує після суперечки раба з поневолювачем, розкриває нову сутність ідентичності першого. Такий авторський самоаналіз суттєво відрізнявся від сентиментальних пасажів, які характерні для попередників та сучасників Ф. Дугласса, і саме він, як зауважує Р. Степто, дозволяє розцінювати цю оповідь як автобіографію.

Важливо зазначити, що Ф. Дугласс самостійно обрав моменти, які вважав необхідними для повноти змалювання свого шляху з рабства на свободу. Цей факт експлікує його контроль над нарративом, а не просте дотримання текстових кліше, що вже на той час існували в оповідках рабів. Зокрема, автор не включив

славнозвісної історії про «підземну дорогу» яка була незмінним атрибутом свідчень рабів. «Ці дивовижні риторичні пропуски чи мовчанки ускладнюють і підтверджують його особу наратора як учасника-спостерігача» [Stepito 1991:25].

Ф. Дугласс розширив стилістичний інструментарій оповідок, зокрема, у його творі широко використовуються антитеза, чергування коротких і довгих речень, повтори, іронія та сатира, цілеспрямована та чітко сформульована інвектива. Заключна частина твору та додаток відрізняються від традиційних оповідей рабів і підтверджують владу автора над текстом. Вони не містять листів та свідчень білошкірих американців, а натомість розмисли Ф. Дугласса про християнство та життя християнина.

Література: Бахтин 1972: Бахтин М. Проблемы творчества Достоевского / Бахтин Михаил. – М.: Худож. Лит., 1972. – 470с.; Douglass F. The narrative of Frederick Douglass, an American slave, written by himself / Douglass Frederick. – [Електронний ресурс]. Режимдоступу: http://www.ibiblio.org/ebooks/Douglass/Narrative/Douglass_Narrative.pdf; Foster F. S. Witnessing Slavery. The Development of Ante-Bellum Slave Narratives / Frances Smith Foster. – Madison: The University of Wisconsin Press, 1994. – 238p.; Starling M. W. The Slave Narrative: its Place in American History/ Starling Marion William – Howard University Press, 1988. – 375p.; Stepto R. B. From Behind the Veil: A Study of Afro-American Narrative/ Stepto R. B. Robert – University of Illinois Press, 1991. – 248 p.;

В статье исследуется повесть Ф. Дугласса «Повествование о жизни Ф. Дугласса, американского раба, написанная ним самим». Особое внимание уделено анализу жанровым видоизменениям невольничьих повествований в афро-американском дискурсе XIX века.

Ключевые слова: афро-американская литература, невольничьи повествования, автобиография, жанр.

Наталя Грицак, доц. (Тернопіль)

ББК 83.3

УДК 82.091